

שו"ת זהות

הרב אברהם וסרמן

הקדמה

משבר הזהות העצמית של הציבור הדתי-לאומי, ממריץ להעמיק ולהתבונן פנימה. ציבור זה, אף תוהה לאחרונה על עצם נחיצות הגדרתו כמגזר מובחן, מה שבא לידי ביטוי ממשי בבחירות לכנסת-ישראל, ובמדדים נוספים. מסמך זה מציג 'תעודת זהות' לציבור הדתי-לאומי. למרות שלכאורה מדובר בעניינים ידועים לכל, גם למי שלא עיינו בספרים העוסקים בנושאים אלה – נראה כי תהליכים רוחניים וחברתיים עצומים המתרחשים במשך שנים רבות, יוצרים טשטוש, בלבול ואפילו נתק מהשורשים (המיתוס) ומהמטרות (האתוס) של התנועה הדתית-לאומית. זאת ועוד, תנועות וזרמים הנראים דומים לתנועה הדתית לאומית ולכאורה מצטרפים אליה, גורמים לטשטוש ושינוי של דמותה, ערכיה אמונתה ותקוותיה. לעתים גורמים אפילו לנתק מן השורשים, ולאיבוד הזהות. לכן, מטבע הדברים מסמך זה יוצר גם גבולות, ככל מסמך זהות, וגבולות אלה חשובים מאוד לעצם קיומה של החברה הדת"ל, כפי שגבולות נחוצים לשמירת הזהות המהות והייחודיות של כל פרט וכל עם. יחד עם זאת, הגדרת הגבולות לא נועדה לשלול את הטוב שיש בתנועות וזרמים אחרים, ובודאי שאין מטרתה לפלג, להעליב, או לנתק. אלא אדרבא – כמאמר הפתגם האנגלי "גדר טובה יוצרת שכנים טובים". בלשון המקרא "איש על מחנהו ואיש על דגלו" – כשכל זרם יודע את מקומו ולא

תופס את מקומו של רעהו ייתכן ליצור גם קשרים ושיתופי פעולה. מה שלא קורה אם קיים חשש לאיבוד הזהות או טשטושה, חשש שיווצר פחד ורתיעה ואפילו ריחוק ושנאה.

מטרתו של מסמך זה אם-כן, לחזק את הטוב שבציבור הדת"ל ובכך לאפשר לו למלא את תפקידו החשוב בעם ישראל. מה שעלול להתבטל כשזהותו לא תהיה ברורה ואיתנה. שרשיה של תנועה וכוונת מייסדיה הם הבסיס עליו היא עומדת. שאיפותיה ומטרתה הם העתיד אליו היא הולכת לאור חזונם של המייסדים. לכן, התשובות לשאלות הקיומיות שבמסמך זה, יכללו את היסודות ההיסטוריים-רוחניים, ואת המטרות שאליהן אנו צועדים. כך, חזון העתיד, ממנו נוצקו תכני העבר, מורה לנו את דרכנו בהווה. על מנת להציג את מגוון הנושאים, נקטתי בסגנון של שו"ת, המסייע לזרימת הקריאה, ושוזר את הנושאים הרבים אלה באלה, באופן שיטתי וקולח. כדי להקל על מי שמחפש נושא מוגדר – חילקתי את המסמך לנושאים, למרות שיש קשר והשפעה של חלק מהנכתב בנושא מסוים על חלק הנכתב בנושא אחר, בייחוד בנושא הממשיך מיד לאחריו. למבקשים להרחיב ולהעמיק – הוספתי הערות ובהן הפניות למספר מקורות, אף שכמעט לכל נושא יש ספרים ומאמרים רבים נוספים.

דתיות ולאומיות

1. למה צריך להוסיף למושג דתי את המושג לאומי?

קים ויכוח גדול, האם היהודים הינם לאום או דת או שניהם גם יחד. יש הסבורים כי הדת אינה אלא כלי ליצירת הלאום, ולמעשה ניתן להחליפה באידיאולוגיה אחרת כשהלאום התגבש. כך, חלקים

בתנועה הציונית סברו כי הדת נועדה רק כדי לקיים את היהדות בגלות, וכשחוזרים לארץ ישראל אין בה עוד צורך. די בארץ שפה והיסטוריה משותפים כדי להגדיר אותנו כעם. כך הפך התנ"ך לספר היסטוריה ורעיונות מוסריים והמצוות המעשיות נעזבו.¹ מן הצד האחר, יש הסבורים כי היהדות הינה דת ולא לאום, ולמרות שבמשך דורות רבים היינו לאום עם צבא וממלכה, הרי שהיתה זו תקופה שחלפה ואין לשוב אליה עוד, ולכל הפחות אין לשוב אליה מתוך יזמה אנושית. שיטה זו איחדה את המתבוללים היהודים באנגליה 'אנגלים בני דת-משה',² עם חרדי-גרמניה חניכי אסכולת הרש"ר הירש, בהתנגדותם להצהרת בלפור. הן טרם שניתנה והן בניסיונות לבטלה לאחר מכן.³ לכן יש להוסיף את המושג לאומי למושג דתי.

2. האם הצירוף של שני המושגים בעצם אומר חצי דתי וחצי לאומי חילוני?

ממש לא. הלאום שלנו הוא יצירה אלוקית: היום הזה נהיית לעם לה' אלוקיך. עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו. ועוד פסוקים רבים

1 ספרים רבים נכתבו בנושא זה, ראה לאחרונה "מהתנ"ך ועד מדינת היהודים", אסף מלאך, הוצ' משכל - ידיעות ספרים, 2019. בייחוד החלק השלישי "לאומיות יהודית מהתנ"ך עד הפלמ"ח".

2 אודות מטבע הלשון "אנגלים בני דת משה" או גרמנים או צרפתים וכו' - ראה למשל https://www.yadvashem.org/odot_pdf/Microsoft%20Word%20-%20373.pdf וספרו של עמוס אילון "רקוויאם גרמני" הוצ' דביר 2004 בייחוד בפרק 8.

3 ראה אגרות ראי"ה ג תתע"ה, "לשלשה באלול עמ' קב. מאמרו של שח"ל "אורייתא וישראל" <http://www.daat.ac.il/daat/history/dmuyot/shahal-2.htm> ראה גם קורא לדגל פרק ג ופרק ז.

מספור. כהגדרת רס"ג אין אומתנו אומה אלא בתורותיה. התוכן הלאומי שלנו אינו מבוסס על היסטוריה משותפת, שפה משותפת וארץ מולדת, כפי שרגילים להגדיר לאום בעולם. הלאום שלנו הינו יצירה אלוקית, אשר בחר באברהם והפך אותנו לעם במעמד הר סיני.

3. אז אם ככה – בעצם הכל נכלל ב'דתי'?

לא בדיוק. המושג דתי הינו גלותי, כשהפסקנו להיות עם היושב בארצו. היהדות הפכה למערכת של מצוות הפרט, והחברה המקומית – קהילת קודש – כבר לא כללה את הגוף הלאומי, הכולל ממשל כלכלה וחברה, כמו גם צבא משטרה ועוד. לכן התוספת 'לאומי' חשובה כשאנו חוזרים ומחדשים את הלאום על שלל היבטיו. אנו רואים בחיוב ואף בתור מצוה את התחדשות הלאום הישראלי, עם ישראל, ולא רק הכינוי יהודים המבוסס על המלכות החלקית של שושלת בית דוד לאחר חלוקת הממלכה. כינוי שהפך למושג גלותי, ובצדק, ואינו מבטא את המשמעות הרחבה של העם כולו, ואף לא את משמעות העם היושב בארצו.⁴

4. למה אתה לא משתמש במושג הרווח ציונות דתית?

יש לשים לב לתופעה ההיסטורית. עד לפני כארבעים שנה היתה התנועה מוגדרת "דתית לאומית". השם ציונות דתית בא מאוחר יותר, וניתן להתפרש בשני מובנים: ציונות שמקורה דתי, או ציונות חילונית שנוספת עליה גם דתיות. מבחינה לשונית, כיון

4 על המושג הגלותי "דתי" ראה למהלך האידיאות לרא"ה קוק, בתוך ספר "אורות", מהד' מוסד הרא"ה, בייחוד פרקים ד-ה.

שהמושג ציונות הינו חילוני בדרך השימוש המקובלת שלו, הרי הוספת הנסמך "דתית" מבטאת את מרכזיותו של המושג החילוני ואת שוליותו של המושג דתי. לכן, הצירוף דתי-לאומי מדויק יותר בהיותו מציב כעיקר את הדתיות, ואת הלאומיות כנובעת ממנה.

5. מה רע במושג ציונות?

התנועה הציונית הגדירה עצמה מלכתחילה כתנועה חילונית. או ליתר דיוק א-דתית. "הציונות דבר אין לה עם הדת". כדי לאחד כוחות שונים ומנוגדים – חילוניים ודתיים – התמקדה הציונות בצדדים המעשיים של השבת העם לארצו ולשפתו. אלא שעצם הנייטרליות, כביכול, כלפי הנושא הדתי מרוקן את התוכן השורשי של התורה מבניין העם. כך, נוצרה מגמה של יצירת לאומיות אירופאית המפרידה את הדת מהמדינה, ויוצרת בפועל התבוללות ערכית-רוחנית חמורה. להיות עם ככל העמים, שאמנם אנשים רבים מקיימים בו את מצוות התורה אך זו אינה נחלת העם בתור גוף לאומי. ממילא, המדינה לא מתנהלת לפי התורה מצוותיה וערכיה.

6. האם המימד הלאומי קיים בתורה, או שהוא מושג של גויים שהתנועה הציונית אימצה ובעצם אנחנו מנסים להלביש עליו תכנים יהודיים?

המימד הלאומי הוא הבסיס לתורה. "שני דברים יש בעולם ואני אוהבם בלבבי אהבה גמורה ואלו הן תורה וישראל אבל איני יודע איזה מהם קודם אמרתי לו בני דרכן של בני אדם אומרים התורה קדמה שנאמר (משלי ח':כ"ב) ה' קנני ראשית דרכו וגו' אבל אני אומר ישראל קדמו שנאמר (ירמיהו ב':ג') קודש ישראל

לה' ראשית תבואתה"⁵. אנו נבחרנו כעם ולא כיחידים. המושגים 'כלל ישראל' ו'עם ישראל' קיימים בתנ"ך ובתפילות בכל הדורות. מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. ולאום מלאום יאמץ ורב יעבוד צעיר. שמעו אלי עמי ולאומי. ועוד. ההתעוררות הציונית הושפעה מאוד מ'אביב העמים' האירופאי שהביא לעצמאות של הבולגרים האיטלקים ועוד. הפרעות והרדיפות הקשות של העם היהודי באירופה, האכזבה מהאמנציפציה שהתהפכה לאנטישמיות בוטה, דחפו אנשים רבים שכבר התרחקו מהתורה ואף מהעם לחפש פתרון לבעית היהודים בעזרת הקמת מדינה והפיכתנו לעם ככל העמים במדינתו. הם סברו, שאם לא נתפרנס מכלכלת עמים אחרים שבתוכם אנו חיים, לא יאשימו אותנו בטפילות או בעושה. אם יהיו לנו אוניברסיטאות בארץ משלנו – לא יאשימו אותנו בתפיסת המקום של ילדיהם באוניברסיטאות שלהם, ולא נעורר את קנאתם בהישגים המדעיים והאינטלקטואליים שלנו.⁶ כך, ההגדרה של הציונות לא מתבססת על הערכים המקוריים שלנו, אלא על חיפוש פתרון לבעית האנטישמיות, ומקלט לעם נרדף. זאת, למרות שלגורמים חילוניים רבים בתנועה הציונית היתה זיקה חיובית לחלקים מתוך המורשת הרוחנית שלנו. ובעיקר להיסטוריה שלנו כעם היושב בארצו. יש להבחין הבחנה ברורה בין המימד הלאומי חילוני אירופאי המפריד דת ממדינה לבין המושג הלאומי המקורי שלנו שבו שתיהן אחוזות זו בזו.

5 תנא דבי אליהו רבה, יד.

6 ראה "הציונות – יצירתה של חברה חדשה" בן הלפרין ויהודה ריינהרץ הוצ' מרכז שזר, 2000, פרק ראשון. "אנשים אחים אנחנו" חנן חריף, מרכז שזר, תשע"ט, בייחוד החלק הראשון.

7. אם כך, צודקים החרדים המתנגדים לציונות ורואים בה סכנה לעם ישראל!

זו המורכבות של האתגר הגדול ביותר בדורות האחרונים. מצד אחד – השאיפה לשיבת ציון, לקיבוץ גלויות, להפרחת השממה ולשלטון עצמי בארץ ישראל. הרי בכל הדורות התפללנו וציפינו לזה. התורה והנביאים הבטיחו שבאחרית הימים אכן נשוב לכל אלה. והנה זה קורה. מן הצד השני – האופן בו הדברים קורים, האנשים המנהלים את התהליך, הנזקים הרוחניים שהוא יוצר כשהציונות מחליפה את הדת אצל צעירים רבים, וגורמת לנטישה המונית של הישיבות ואורח החיים הדתי, יוצרים באופן טבעי רתיעה והסתייגות. זו הגישה החרדית, שאין להכחיש את הצדק המסוים שבה.

8. מה אתנו? מבחינתנו זה בסדר שהציונות חילונית? מסכימים עם התהליכים? איך בכלל מתחברים לתנועה כזו?

אנו בהחלט לא מרוצים מכך, אבל "לא מחשבותיכם מחשבותי", אומר הקב"ה. לא אנו מחליטים בידי מי יביא את הגאולה, וכפי שכבר כתב הנצי"ב. גם אם זה לא מוצא חן בעינינו – עלינו לפעול עם א-ל ולהיות חלק אקטיבי מאוד בשיבת ציון. אדרבא – ככל שאנו נהיה יותר חלק בתהליך הזה כך נוכל יותר להשפיע על האוירה והתוכן שלו. האמת ההיסטורית היא, שלא אנו התחברנו לתנועה הציונית-חילונית. אדרבא, היא התחברה לתנועת השיבה הדתית לארץ ישראל בדורות האחרונים, וחוללה בה מפנה חילוני. השיבה לארץ ישראל החלה עם עליית תלמיד הגר"א בתחילת המאה ה-19, ויש אומרים בעליית החסידים עוד בסוף המאה ה-18. במחצית השניה של המאה התשע עשרה היתה יזמה של

הרבנים קלישר גוטמכר ואלקלעי לעורר את היהודים לעלות לארץ ישראל, ליישב אותה ולהפריח את שממותיה, לחדש את השפה העברית, להקים צבא ומשטרה, וליצור מסגרת מדינית.⁷

9. אבל אלה היו 'מבשרי הציונות', עדיין לא תנועה של ממש!

זו אחת הטעויות הגדולות בהגדרת התהליך היסודי הזה. הרב קלישר הצליח לא רק לעורר לבבות, אלא גם להביא להקמת 'מקוה ישראל', שהיתה נקודת מפנה בעליה ארצה באותן שנים. יישוב זה, קלט עולים רבים מספור, והעמיד דורות של מתיישבים ולוחמים, כשהבולט בהם הוא דוידוביץ' שיצר את הדוידקה המפורסמת במימי מלחמת השחרור. בן גוריון אמר "אלמלא מקוה ישראל לא היתה קמה מדינת ישראל". כמעט במקביל אליה הוקמה פתח תקוה בידי צאצאי תלמיד הגר"א שעלו ארצה. שנים ספורות אחריהם באו הרב מוהליבר ועוד רבנים רבים, אשר עמדו בראש תנועת חיבת ציון. תנועה זו רשמה פרק מפואר של עלייה והתיישבות חקלאית ויצרנית שארץ ישראל לא ראתה דורות רבים; עלייה זו מכונה "העלייה הראשונה". עקרון ובנימינה, זכרון-יעקב ורחובות, ועוד. אלה הוקמו בידי יהודים שומרי מצוות וכך ניהלו את המושבות שלהם.⁸

רבנים רבים הצטרפו לאגודות חובבי ציון לסוגיהן, ובכללם גדולי הדור ממדינות שונות – ביניהם: ר' יצחק אלחנן ספקטור, ר'

7 "דרישת ציון", הרב צבי הירש קלישר, במהדורה חדשה בעריכת יהודה עציון, תשס"ב (2002). ראה גם קורא לדגל פרק א.

8 ראה האתר הרשמי של מקוה ישראל <http://www.mikveisrael.org.il>. ראה גם ספרי קורא לדגל, פרק א ובייחוד עמ' 25.

יוסף בער סולובייצ'יק, ר' דוד פרידמן מקרלין, ר' ראובן הלוי לוין מדינבורג, הנצי"ב, ר' מרדכי גימפל-יפה – שהסכימו כולם שגאולת ישראל תבוא בתחילה בידי מי שיעלו לארץ ישראל וישבו אותה.⁹

על בסיס כל אלה, באה התנועה הציונית והצטרפה למעשה למגמה של שיבת ציון. הרצל בעצמו הגדיר את הרב מוהליבר ראש וראשון לתנועה הציונית, ואמר כי חובבי ציון התחילו את התהליך והתנועה הציונית המשיכה אותו.

למרות הבדלים בתפיסות, במטרות ובסדר העדיפויות – גורם אחד משותף יש כאן והוא שיבת עם ישראל לארצו כפי שכתוב בתורה ובנביאים. הציונות החילונית אימצה רק את החלק הפיזי של החזון הזה, וזהו יתרונה מצד אחד – כביכול לא להתנגש עם ערכים דתיים – אך בה בעת זהו גם חסרונה. באין חזון יפרע עם. או חמור מכך – בעקירת החזון המקורי והשורשי, אין נשמה לגוף הלאומי המתחדש. העצמות היבשות שבו והתאחדו, גם הבשר והשרירים, אבל חסרה עדיין הרוח. התנועה הדתית לאומית שואפת להשיב את הרוח לתחיה הלאומית. שואפת לתחית הקדש: שורשיות והמשכיות מתחדשת.¹⁰

9 ראה ספר "שיבת ציון", אברהם סלוצקי, ורשה תרנ"ב. נדפס מחדש ע"י מכון "הר ברכה", תש"ס.

10 הראי"ה התריע מפני ניתוק התנועה משורשיה הרוחניים-תורניים, וחשש לגורלה אם תלך בדרך זן. ראה אגרות ראי"ה א, קמד, מאמרי הראי"ה עמ' 298 ועוד. ראה גם ראה גם ספרי קורא לדגל, פרק ב.

10. ועדיין - נאמר שיש לנו 'זכות ראשונים', אבל איך אנחנו מרשים לעצמנו להתחבר עם החילונים?

זו היתה הדילמה של הרב מוהליבר בתנועת חובבי-ציון ואחריו של הרב ריינס בתוך התנועה הציונית. היו רבנים שבתחילת הדרך הצטרפו ליוזמה לשיבת ציון, אך שללו את השותפות עם חילונים ולכן פרשו מחיבת ציון. תהליך דומה קרה גם כשהציונות אימצה את הצעת הקולטורה (=תרבות), ולמעשה קבעה שיש לה סדר יום תרבותי חילוני. הרב ריינס ורבני המזרחי ומנהיגיו החליטו שלמרות ההחלטות הללו - ממשיכים בשיתוף הפעולה תוך הגברת המאמץ לשנות את הכיוון הרוחני של התנועה עד כדי 'לכבוש את התנועה מבפנים'. אך חלק מהחברים פרשו והצטרפו אח"כ לאגודת-ישראל האנטי ציונית. באמת לא מדובר בחיבור במובן הרוחני והתרבותי, אלא עבודה משותפת למען עם ישראל, הצלתו מהגלות ושיבת ציון. אין וגם לא היתה הסכמה לעולם הערכים הציוני-חילוני. כפי שהגדיר הראי"ה שאם כל הציונים היו ציונים במובן שהוא מתכוון אליו - לשיבה לארץ הקדש על כל המשתמע - אזי היה זה שבח גדול לכל גאון וצדיק להיקרא ציוני במובן זה.¹¹

11. האם יש תקדים כזה של שיתוף פעולה או שרבני המזרחי המציאו אותו בניגוד למקובל?

הרב ריינס שספג התקפות על שיתוף הפעולה הזה, ענה כי בכל קהילות ישראל באירופה, בהם השתתפו בהנהגת הקהילה מפלגות שונות, חלקן חילוניות, ואפילו חילוניות-רדיקליות,

11 אגרות ראי"ה אגרת תקנ"ה

היה שיתוף פעולה מצוין בכל הנוגע למצוות שבין אדם לחברו, המתקיימות בידי חילונים בתור צו מוסרי אנושי, ובידי דתיים גם בתור מצוות התורה. באותו סגנון יוכלו לפעול יחדיו לשיבת ציון, כשאצל החילוניים המניע הוא לאומי בלבד ואצל הדתיים המניע הוא מצוות התורה.¹²

12. האם החרדים לא שואפים לגאולה?

בודאי שואפים. הם ממשיכים את תקות הדורות בתפילות, בגעגועים, בלימוד ההלכות הקשורות למקדש, ומצפים בכל יום לישועה. הם נוקטים בתפיסה שהיתה מקובלת שנים רבות, ולפיה המשיח עתיד לבוא מן השמים ולהובילנו לארץ ישראל כשנהיה זכאים לכך, ללא שתקדם לכך כל עשייה מצדנו ביישוב הארץ ובניינה.

13. אם כך – למה שלא נלך בדרך המקובלת?

אמנם היתה זו מחשבה רווחת, אבל בטעות יסודה. היא נובעת מפרשנות פשטנית של הפסוקים על משיח שיבוא על ענני שמים, כשהסבר הוא שזה משל למהירות. נגד תפיסה פשטנית זו יצא כבר בזמנו ריה"ל בסוף ספר הכוזרי, כשקבע כי ירושלים לא תבנה עד שיכספו אליה תכלית הכוסף ויעלו לשבת בה. בנוסף, הגדיר את מי שרק מתפללים ולא מתאמצים לעלות – כמי שתפילתם היא כצפצוף הזרזיר, ושלל על הסף את ההפחדות מקשיי הדרך והפרנסה.¹³ שלש מאות בעלי התוספות ובראשם רבי שמשון

12 הרב יצחק יעקב ריינס, שני המאורות, עמ' 17-16, 41-40.

13 כוזרי, מאמר שני, כד.

משניץ ורבנו יחיאל מפריז עלו לארץ ישראל ויסדו בעכו ישיבה חשובה. הרמב"ן הגדיר את החובה ליישב את הארץ אפילו בזמן הגלות, עלה בעצמו, וגם עמד בראש הישיבה בעכו.

בדורות האחרונים, מי שיצא נגד הגישה המצפה למשיח בדרך נס, היה הרב קלישר, יחד עם עמיתו הרב אליהו גוטמכר, שניהם תלמידי רבי עקיבא איגר ומגדולי הדור. בספרו "דרישת ציון", (שיצא בשנת 1862) כתב שהגאולה עתידה לבוא בשלבים לאחר שעם ישראל יעלה לארצו, קרא לעלייה ארצה וחידוש ההתיישבות בה, ואף לחידוש עבודת הקרבנות. לספרו ומעשיו של הרב קלישר נודעה השפעה רבה משום שהיה דמות ידועה ומוערכת בפולין ובמזרח אירופה בכלל.¹⁴

גאולה ותשובה

14. האם לא היה ראוי שיתקיימו בנו דברי ירמיהו: "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות"?

כבר אמרו בירושלמי כי גאולתם של ישראל קמעה קמעה ר' חייא ור' שמעון ברבי הוון מהלכין בקריצתה וראו אילת השחר שבקע אורה. א"ר רבי חייא לרבי שמעון: כך היא גאולתן של ישראל, בתחילה קמעה קמעה כל מה שהיא הולכת היא רבה והולכת, מאי טעמא? 'כי אשב בחושך ה' אור לי'.¹⁵ אמנם יש להדגיש כי הירושלמי מציין שרק תחילתה של הגאולה היא באיטיות ואילו

14 ראה ספרי 'קורא לדגל', פרק א.

15 ברכות, פרק א, הלכה ג.

אח"כ היא ממהרת לבוא, כמו בימי מרדכי ואסתר, שבתחילה ארכו חמש שנים בין לקיחת אסתר לבית המלך לבין גזירת המן, ואז תוך ארבעה ימים מתחילת הצום נתלה המן ומרדכי קבל את תפקיד המשנה למלך.

הרמב"ן כבר כתב שהגאולה העתידה תבוא ברישיון האומות בדומה למה שהיה בימי בית שני.¹⁶ בהעדר נבואה כמו דברי ישעיהו לכורש, נראה כי רשיון אומות זה לא יבוא באורח שמימי אלא בהשתדלות אנושית. כך סבר גם האבני-נזר שקרא למנהיגי הציבור להשתדל ולבקש משליטי-האומות רשות להתיישב בארץ, ולהתפרנס בה.¹⁷

15. איזו גאולה היא, כשמיליונים מבני העם היהודי עדיין בחו"ל, לא כל הארץ בידינו, ובית המקדש נראה רחוק?

גאולה בשלבים – המודל של בית שני שימש את הרב קלישר גם בעניין התקדמות הגאולה ושלביה. פרשת התשובה (דברים ל), המתארת כמה שלבים בתשובה ובקיבוץ גלויות – שהראשון בהם הוא שיבה לארץ, לעבודת האדמה ויישובה – אף היא יסוד לשיטתו.¹⁸ זו גם דעת הרב אליהו גוטמכר, אף הוא מגדולי אותה הדור וחברו של הרב קלישר.¹⁹

16 פירוש הרמב"ן לשיר השירים, פרק ח, יג.

17 אבני נזר חלק יורה דעה סימן תנד.

18 ראה 'לנתיבות ישראל', הוצ' חשן, ירושלים תשל"ט, למו"ר הרצ"ה קוק, חלק א, עמ' קז "מכתב על תקופת זמננו ומהלך תשובתה", ובהרחבה "המדינה כהתקיימות חזון הגאולה", שם, עמ' קצב-ר.

19 דבריו מובאים בספר "איילת השחר" של הרב יעקב פילבר עמ' 154-153,

גם בימיו היו מי שהתנגדו לשיטתו, בתוכם רש"ר הירש. הביקורת בסוף דבריו של הרב קלישר על הצדיקים המתנגדים לשיטת הגאולה הזו, הפך לטיעון משמעותי גם בהמשך הויכוחים בין מצדדי הגאולה בדרך הטבע לבין מתנגדיה. הראי"ה מתח ביקורת על מי שאינם מכירים בצעדי הגאולה הבאה בדרך הטבע קמעא קמעא.²⁰ לרצי"ה היה ביטוי "צדיקים שאינם מאמינים". כלומר, צדיקים בשמירת תורה ומצוות, שאינם מאמינים בהופעת יד-ה' בהיסטוריה כשהוא מקבץ את נדחי ישראל ומחדש את חיינו בארץ ישראל, כהבטחת התורה והנביאים.²¹

16. ומה לגבי תשובה? הרי התורה אומרת "ושבת עד ה' אלוקיך" ואז "והשיבך אל הארץ"?

אחת הטענות העולה באופן פשוט מן המקורות הידועים בפי כול היא שהגאולה והתשובה כרוכות זו בזו – כלשון הפסוק "השיבנו ה' אליך ונשובה חדש ימינו כקדם" וכלשון התפילה "ומפני חטאינו גלינו מארצנו". משמעותם הפשוטה של מקורות רבים היא שהתשובה תביא את הגאולה, וטרם שזו הגיעה – גם הגאולה לא תבוא. הרב קלישר מתמודד עם הטענה כי טרם חזרנו בתשובה ולכן איננו זכאים לגאולה; הוא מביא את המחלוקת בין ר' אליעזר שסבר שהגאולה תלויה בתשובה לבין ר' יהושע שסבר כי היא אינה תלויה בה אך תבוא אחריה (סנהדרין צז ע"ב - צח ע"א); ולבסוף מוכיח שהלכה כרבי יהושע – מכוח שתיתקנו של רבי אליעזר.²²

20 אגרות רא"ה שעח (אגרת התשובה), אגרת תתעה, ובמקומות רבים נוספים.

21 שיחות הרצי"ה לספר דברים, עמ' 139, 193, 488 ועוד.

22 לנתיבות ישראל, הנ"ל, הערה 18.

לא מוותרים ח"ו על התשובה. התשובה אכן תבוא, אך לאחר שתהליך הגאולה יתחיל: "אמר הקב"ה אם אני מסתכל במעשיהן של ישראל אינן נגאלין לעולם, אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים... ואין עושין תשובה עד שיבא אליהו שנאמר הנני שולח לכם את אליהו הנביא, מה כתיב אחריו והשיב לב אבות על בנים". הרב קלישר מסיק ממקורות אלה שעיקר התשובה תהיה בימי אליהו לכשיתגלה, אבל אתחלתא דגאולה אינה תלויה בתשובה. הרב אלקלעי הסביר שהגאולה תלויה בשיבה אל הארץ. לדבריו, התשובה העתידה-לבוא-בהכרח – כמבואר בגמרא (סנהדרין צז ע"ב) "כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה" – היא השיבה לארץ ישראל, שהרי זו הארץ שהקב"ה שוכן בה ו"כל הדר בארץ ישראל דומה כמי שיש לו אלוה" (כתובות קי ע"ב).²³

17. האם האידיאל הוא לא לשבת בארץ, ללמוד תורה ולהתפלל לגאולה?

לימוד תורה ותפילה חשובים לאין שיעור. אבל אי אפשר שכולם ינהגו כך כל העת. כפי שהגמרא הגדירה, שיש לשלב עבודה עם לימוד תורה, "הרבה עשו כרבי ישמעאל ועלתה בידן".²⁴ הרב קלישר הביא לכך ראיות ממעשי האמוראים והתנאים: "וכל בני התלמוד עסקו בעבודת אדמה ועשו התורה עיקר ומלאכתם טפלה וזה וזה נתקיים בידם". במסגרת זו הדגיש הרב קלישר כי עבודת הארץ ויישובה הם מצווה ולא ביטול תורה, "שהעבודה שמה בעצם מצוה רבה". העבודה בארץ ישראל אינה אפוא רק

23 כתבי הרב אלקלעי. מובאים קורא לדגל, פרק א.

24 ברכות, דף לה, ב.

בגדר כורח אלא היא מצווה ותכלית בפני עצמה! זו גם דעתם של גדולי ישראל רבים מספור, ובהם אבני-נזר שהוזכר לעיל.

היחס ל'רוח הזמן'

18. אבל הציונות החילונית עודדה עליה בגלל רצון להיות כמו עמי אירופה שקבלו עצמאות! היתה זו לאומיות חילונית!

אין פסול בגורם חיצוני שמעורר אותנו לעשות מצוה. זו גם תחילת הדרך של שיבה מלאה למורשת שלנו, כהגדרתו של המשך חכמה 'אם ישוב אל עמו – בטח ישוב אל אלוקיו'.

גם הרב קלישר מצביע על "אביב העמים" של אמצע המאה ה-19, בתור רקע של התעוררות לפנות לאחיו היהודים ולדרוש מהם מסירות נפש על התקומה הלאומית, ובזה יש חידוש גדול כיון שמושג הלאומיות במובנו האנושי הכלל-עולמי, נשכח ברבות השנים מרוב העם ומנהיגיו:

למה אנשי איטליה ושארי מדינות ימסרו נפשם עבור ארץ אבותיהם... ואנחנו נעמוד מרחוק... לגאון ותפארת היא לעם ישורון אשר לאהבת ארץ אבות ירושון, הנקרא נאטיאנאלע [=לאומיות]. וכי נופלים אנחנו מכל העמים, אשר דמם ורכושם כאפס נחשב למו נגד אהבת ארצם ועמם?

אלא שבשונה משאר העמים, אנו מוזהרים שלא למרוד באומות; ולכן העלה הרב קלישר הצעה מקורית ונועזת במיוחד: להפעיל את הכוח הכלכלי העצום שבידי משפחות רוטשילד ומונטיפיורי, מדינות אירופיות רבות לוו מהבנקים שלהם כסף בסכומי-עתק.

גם על הקמת צבא דיבר הרב קלישר, תוך שהוא מסביר מדוע העמים יסכימו שיהיה לנו צבא. הרב קלישר העריך שכל העולם הדתי המאמין בכתבי הקודש - מוסלמים ונוצרים - יסייע בהגשמת הנבואות לשיבת ציון. הוא שילב בהצעותיו היבטים מדיניים ומעשיים, ובכך היה מן הדוגלים במה שלמים ייקרא "ציונות סינתטית"; שילוב של "ציונות מעשית" ו"ציונות מדינית".²⁵

19. האם זה אומר שאופנה רוחנית רווחת בעולם אמורה להשפיע עלינו?

חס וחלילה. אם כך היה, הרי שהיינו מצדיקים את היהודים עובדי-האלילים או המתיוונים וגם המשכילים שנטשו חיי תורה ומצוות והלכו אחרי האופנה הרווחת. הרב קלישר נעזר בדוגמאות מחיי העמים כדי לדרבן יהודים לקיים מצוה מן התורה, של עליה לארץ ישראל, וכן קידומה של הגאולה.

20. ברור, אבל האם אין לפחות דברים טובים שאפשר לקחת מתופעות כאלה, כמו הרב קלישר מההתעוררות הלאומית? האם הקב"ה לא מדבר אלינו גם דרך התופעות הרוחניות-חברתיות בעולם?

מי יגדיר מה נכון מבחינת היהדות? מי יודע כיצד לקחת רק את הדברים הטובים בלי שיתערבו בהם עניינים שליליים? הרי אפילו נגד הרמב"ם שלקח את הפילוסופיה האריסטוטלית וביקש להכניס אותה לעולם האמונה כדי לבסס אותו - יצאו מתנגדים רבים. מעטים יחסית לומדים את מורה הנבוכים שלו, למרות גדלותו

העצומה והבלתי ניתנת לתפיסה. יש להיזהר מאוד מה'צייטגייסט' – רוח התקופה ולא לנסות ח"ו לשעבד אליה את התורה וערכיה. בכל תנועה יש משהו חיובי אבל לא נשטפים בה. החוסן האמוני-נפשי והביטחון העצמי באמונה ובתורה. עצמה פנימית שאינה חשה צורך מתמיד 'להוכיח' שהתורה היא 'בסדר' ומתאימה להלך הרוח הנכחי. או כלשונו של הרב סולובייצ'יק להיות משוחרר מנחיתות רגשית כלפי האופנות המתחלפות.²⁶

כשערכי הדמוקרטיה הפכו מרכזיים – בעיקר בשנות השמונים של המאה העשרים – נכתבו אינספור מאמרי "יהדות ודמוקרטיה", תוך "הוכחות" שהתורה דמוקרטית. כשמושג ה"הכלה" פרץ לעולמנו לפני מספר שנים – בהעתקה מסולפת מעולם הטיפול להתנהלות צבאית וחברתית – הפכה הכלה זו ל'הלכה למשה מסיני', ומצווים אנו להכיל, גם אויבים הבאים עלינו להרגנו. גם – להבדיל – את מי שנאבקים נגד היהדות. לא לשלול, להכיל, להבין, וכולם אהובים כולם מתקבלים כפי שהם. תורת-שמים, החקוקה על הלוחות הפכה מין זיקית המשנה את צבעה וצורתה לרוח היום, תוך ציטוטי "לא בשמים היא", עד שנתקדרו השמים וכמעט אין תורה מן השמים, אלא "רוח האדם" היא הקובעת.

ההיסחפות אחר רוח הזמן עוקרת עיקרי אמונה ויסודות הלכה. בכל דור ודור, גלגולו של תלמיד ותיק ביבנה היודע לטהר את השרץ בק"ן טעמים, מוכן ומזומן לעקם את התורה ו"לקדש" את החדש. עד שיבוא חדש אחר, ואז כל הדרשות יהיו למוץ שרוח מצויה

26 דרשת "זה סיני", תמוז תשל"ה בפני ועידת הרבנים של ארה"ב.

חדשה תישאנו, וחוזר חלילה. ותורה מה היא? אין לה משל עצמה כלום? רק בסיס ל"התאמות" ו"עדכונים"? זו אכן חרפה. חרפתה של תורה שהפכה שפחה נחרפת לזרמים אנושיים מתחלפים.²⁷

21. ומה לגבי הדרישה לאוטונומיה של האדם? הרי היהדות בעד בחירה חופשית!

אכן, הבחירה החופשית הינה מיסודות היהדות. במובן הזה – האדם הוא יצר אוטונומי שהאפשרות שלו לבחור במה להאמין, כיצד יתנהלו חייו, מה סולם הערכים שלו.

בה בעת, נקודת המוצא של התורה היא שאדם אינו יצור אוטונומי אלא מחויב לבורא הבוחר בעמו ישראל. האוטונומיה שלו מתרכזת בשאלה האם יבחר לקיים את הצו האלוקי או לא. ההנחיה הגורפת היא: 'עשה רצונך כרצונו'. מה שכולל כפיה על הפרט בידי בית הדין, כשהרשות היתה הנתונה בידו. בהעדר סמכות של כפיה, כמו בימינו, אמנם המנגנון אינו בנמצא אבל הדרישה נשארה, לשמוע בקולם של הפוסקים "לא תסור מכל אשר יורוך". מכאן נובע עיקרון הכפיפות לפוסקי-הדור ולדעת תורה, וההכוונה לגשת לשאילת רב לפתור התלבטות הלכתית. כך גם ההנחיה לשמוע דעת תורה בנוגע לשאלות ציבוריות שעל הפרק, אשר לתורה יש מה לומר על אודותם.²⁸

---

27 ראה מאמרי "הכלה וכיליון" <https://www.yeshiva.org.il/midrash/45893>

וגם "רוחות מצויות" <https://www.yeshiva.org.il/midrash/46117>

28 ראה תחומין כרך ח, הרב אברהם א' כהנא שפירא דעת תורה (שיחה) עמ' 363, והרב חיים דוד הלוי "דעת תורה בעניינים מדיניים" (שיחה) שם, 365.

22. אם כך – אין להתייחס כלל לשיטות רוחניות שמחוץ ליהדות?

עמדת המוצא כלפי זרמים הבאים מן החוץ היא ריחוק וזהירות, ורק אח"כ בדיקה של מה שאפשר לאמץ. כדבריו של הראי"ה קוק בנאומו לרגל יסוד האוניברסיטה העברית, שהשתמש בפסוק "ופחד ורחב לבבך", והזהיר מפני פתיחות בנאלית שכבר עלתה לנו במחיר כבד בתקופה של התפשטות ההלניזם.²⁹

23. מה הבעיה לאמץ את הרעיונות החיוביים של הפוסט מודרניזם? למשל, התחשבות באמת האישית של כל אדם.

לא חייבים להתייחס מיד לכל פילוסופיה או תנועה חברתית. למרות שחז"ל ידעו על מציאותם של הפילוסופים היוניים, שהחלו לפעול ולהשפיע כבר לקראת סוף ימי בית ראשון, הרי הראשון מבין הרבנים המפורסמים שהתייחס לזה היה רס"ג, שחי למעלה מאלף ומאה שנה אחרי אפלטון. התחושה של חובת ההתייחסות עלולה להיות תוצאה או סיבה של חוסר בטחון עצמי כמו גם תחושת התבטלות כלפי כל מה שמחוץ ליהדות. על פניו נראה כי הפוסט מודרניזם אינו יכול להתיישב עם עיקרי אמונות ודעות, עם הלכה והכוונה ברורה של חיי היהודי. שהרי מבחינתה לכל אחד האמת שלו, ואין דבר ברור וחד משמעי, ובלבד שלא יזיק לאחרים. אם כך – לכל אחד השבת שלו, הכשרות שלו, ועיקרי האמונה שלו. ליהדות יש עיקרי אמונה, אמיתות מוחלטות.

---

29 נאום בפתיחת המכללה (=האוניברסיטה) העברית על הר הצופים, מאמרי-ראי"ה, עמ' 306.

למעשה, אין 'פילוסופיה' [אהבת-חכמה] פוסט מודרנית. שכן בהעדר אמות מידה של אמת ושקר, אינה נזקקת לחכמה, ואין אפשרות להפריך אותה, כפי שאין אפשרות להוכיח אותה. אין זו אלא אוסף טענות שרירותיות, ללא הוכחה (כי לא צריך), וללא תוחלת (כי גם את זה לא צריך).

למרות היומרנות של הדוגלים בשיטה הפוסט מודרנית, הרי שזו שיטה המצויה בשולי-החברה האנושית, אשר באופן טבעי מבחינה בין אמת לשקר, בין טוב לרע, לוחמת עבורם ומשקיעה מאמצים כבירים לקידומם. הפרסום שתפיסה זו מקבלת נובע בעיקר מהעובדה שהדוגלים בה נמצאים במוקדי השפעה מתוקשרים, ומתאמצים מאוד להשליט אותה על אחרים. הם כופים את דעתם לאחר שהחליטו מה תקין פוליטית ומה לא ('פוליטיקלי קורקט'), באילו מילים 'מותר להשתמש' ובאילו 'אסור להשתמש'. בעצם הומצאה כאן 'דת', שבראשה כוהנים ומנהלים, שופטים ושוטרים. לשמחתנו, יש כבר תנועת נגד שהולכת ומתגברת. אך כל זה אינו משנה לנו, המאמינים בתורת משה.

24. לפי זה, אנו מתנגדים גם לשוויון בגלל היותו תנועה חברתית אופנתית?

ראשית – אין לנו התנגדות אוטומטית לכל דבר. יחד עם זאת, אין לנו גם חובה להגיב ולומר את דעתנו על כל דבר. הרגשת הצורך להתעדכן כל העת ולהגיב ולהיות 'אין' – נובעת מחוסר בטחון עצמי, ומחוסר עמוד שדרה. כפי שכבר נכתב. לגופם של דברים – אין ולא יהיה שוויון מוחלט בעולם. אפשר לומר שעל פי רוב אין כלל שוויון. זו סיסמה שהתפרסמה במהפכה הצרפתית "חירות שוויון אחוה". מהפכה זו באה לאחר דיכוי נורא של שכבות

אוכלוסיה בידי בעלי הממון והכח, ולכן דרישת השוויון מובנת על הרקע הזה. אלא שהוא בלתי אפשרי. אין שוויון בין בעלי חיים לבני אדם, אין שוויון בין גבוהים לנמוכים, רזים ושמנים, חכמים וטפשים עשירים ועניים ועוד. השוויון בין בני אדם מתבטא במשפט הקצר "חביב אדם שנברא בצלם חבה יתרה נודעת לו שנברא בצלם, שנאמר (בראשית ט), כי בצלם אלהים עשה את האדם".³⁰ מכאן נובעים כמה תחומים חשובים של שוויון ובהם שוויון בפני החוק הנוהג בכל מדינה, יחס מכבד, איסור רצח ועוד ענייני מוסר שבין אדם לחברו. עיקר הדרישה לשוויון היא כשמדובר בחוסר צדק, באפליה שהיא נגד המוסר, כמו הטלת מיסים אפלייתית, מניעת משרות על בסיס לא ענייני ועוד.

הקומוניזם ניסה כביכול ליצור שוויון כלכלי, אך גרם לאסון אנושי וכלכלי חמור וקיצוני. התפיסה השוויונית קיצונית מתוארת בסיפור על מיטת סדום שהיה להם שטאנץ שאליו כולם צריכים להיכנס. מקצרים את הארוכים ומאריכים את הקצרים. המבחן של האדם הינו מה הוא עושה עם היתרונות שהבורא העניק לו – שכל, כסף, כשרון ספורטיבי ועוד. כשהם נעשים באופן הנכון מביאים טוב לו ולסביבתו וכשבאופן הלא נכון – נזק לו ולסביבתו. טיפוח האשליה שייטכן שוויון במובנו הקיצוני – יוצר בעיקר נרגנות, מריבות, אכזבות ולא מקדם דבר.

שוויון, מהותנות ופְּחָרְנוּת

25. למה לא לקבל את התפיסה השוויונית בין נשים לגברים? רק בגלל שהיא באה מחוץ ליהדות?

אותה שאלה אפשר לשאול לגבי תחומים רבים – ממוצע הגובה הגברי שונה משל הנשים, כך גם המשקל. בספורט זה בולט במיוחד. ליגה לגברים וליגה לנשים. ספורט גברי וספורט נשי. תחרות שחיה לגברים ותחרות אחרת לנשים. התעמלות. ועוד ועוד. גם כאן דרישת השוויון הקיצוני מזיקה מאוד. אדרבא, ההבנה שנבראנו שונים, המסופרת באופן כה בהיר בספר בראשית, מאפשרת את ההבנה שלכל אחד התפקיד המיוחד שלו. הגבר לא יכול ללדת והאישה לא מגדלת זקן. דוקא התכונות הייחודיות המאפיינות כל אחד תורמות לתא המשפחתי לחברה ולעם את המכלול המשלים, כשהגישה אינה יריבות ונרגנות – יש השלמה, אהבה, קשר, העשרה, הפריה הדדית, והתפתחות בכל התחומים. הם משלימים זה את זה ויקרא את שמם אדם ביום הבראם, כמו גם לזאת יקרא אישה כי מאיש לוקחה זאת. התשתית זהה – חביב אדם שנברא בצלם. ובישראל – חביבים ישראל שנקראו בנים למקום. כולם, הנשים והגברים, קבלו תורה בהר סיני וגם שם היה שוני מסוים בהכנה "כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל" אל הנשים אמירה רכה, אל הגברים דבור קשוח.³¹

הרצי"ה קוק היה תמיד פותח את הדיון הזה בדברי חז"ל: כן למדו חכמים מהפסוק "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" (שמות כא, א) - "השווה הכתוב אשה לאיש לכל דינים שבתורה" (קידושין

31 רש"י שמות יט, ג, מדברי מכילתא דר' ישמעאל.

לה, א). אמנם יש הבדל במצוות עשה שהזמן גרמן שאישה פטורה מהן, מה שאכן מצביע על שונות מסוימת, אך היא באה על בסיס שוויוני יסודי, של היות האישה חלק מכלל ישראל הנבחר, היותם מקבלי התורה בסיני ביחד, ונשים לא חטאו בחטא העגל וחטא המרגלים – החטאים הכבדים ביותר של ישראל במדבר.³²

הארצות האירופאיות בהן דרישת השוויון היא קיצונית במיוחד – סובלות כעת מנסיגה דמוגרפית, ויש הטוענים כי הן גוזרות על עצמן כליה במשך הדורות הבאים אם לא יתעשתו.

26. אבל יש טענה כי ההבדלים אינם אלא הבניה חברתית ומוסכמות שהונחלו בידי הגברים. היהדות לא מקבלת זאת, ואם כן היא בעד תפיסה מהותנית?

גם אם יטענו כך פעמים רבות – טענה לא הופכת לאמת.

הביטוי 'מהותנית', הוא ביטוי מזלזל. כמו לאומנית וכדומה. אם נלך בדרך דומה – נקרא לתפיסה המנוגדת תפיסה פְּחָרְנִית, כלומר מגזימה ומפריזה ביכולת הבחירה האנושית ובאפשרות השינוי בעזרתה. יש להתנסח אחרת, היהדות מקבלת את השוני המהותי שהבורא הנחיל בעולמו. לטובת הברואים כולם. אם בני אדם בבחירתם הרעה הפכו את השוני למקור דיכוי – יש לתקן זאת אך לא לנסות לשנות סדרי בראשית, מה שלא יצלח. כפי שאמר משה לקרח "בוקר ויודע ה'" – כפי שאינך יכול לשנות את הבוקר והלילה, כך לא תוכל לשנות את הבחירה באהרון הכהן ולא כך לכהונה גדולה.

32 שיחות הרצ"ה, שמות, פרשת יתרו. שיחות רבנו, "איש ואשה", סעיפים 43-44.

הראי"ה קוק ותנועת "דגל ירושלים"³³

27. טוב, גלשנו, בוא נחזור קצת למה שהזכרת מקודם: אמרת שצריך להזהר ולהתרחק משיטות רוחניות חיצוניות, אבל זה לא מובן שהרי הרב קוק בכל זאת תמך בתנועה הציונית למרות שאת הרעיונות הלאומיים שלה היא שואבת מן החוץ!

הרב קוק הצביע על רבני שיבת ציון ועל תנועת חובבי ציון המאמינים כעיקרו של הזרם הגאולי המקורי, שהציונות החילונית נבנית עליו אך מטה אותו לכיוונים לא רצויים ואף בעייתיים מאוד. על כן יש להשיבו למסלולו המקורי. אמנם, יחד עם תמיכתו בתנועה הציונית, כשראה שהמזרחי לא מצליח לממש את חזונו של הרב ריינס ולהשפיע השפעה של ממש על התנועה, עמד והקים תנועה אלטרנטיבית בשם "דגל ירושלים". הוא שאף לתנועה שמטרתה היא תחית הקדש, והמטרה העליונה – המקדש. בתנועה זו רצה לאחד את כל שומרי המצוות לעלות לארץ ישראל, ולהיות הגורם המוביל שערכי-הקדש יבואו לידי ביטוי חזק במדינה שתקום.

28. התבלבלתי. הרב קוק תמך בתנועה הציונית או הקים תנועה מתחרה?

גם וגם... הוא ראה את החיוב המשמעותי בתחיית החול, מן הצד האחד. אבל ראה גם את החסרונות שבה והמכשולים העומדים על דרכה מן הצד השני. הקמת דגל ירושלים לא נבעה מאכזבה מהרעיון הציוני-חילוני או מנטישתו, אלא מתוך ההכרה העמוקה כי ללא הממד הקדושת שבתחייה, לא יוכל גם הממד החילוני

---

33 פרק זה מבוסס על ספרי 'קורא לדגל', בייחוד פרקים ב,ג,ד.

שבה להגיע למטרתו שהיא תחיית האומה על כל חלקיה. לא זו בלבד אלא שאנשי החול אינם ראויים להנהיג את העם השב לארץ קודשו: "כשתהיה לנו תחית הקדש – תהיה לנו תחתיה שלמה. ומבלעדי תחית הקדש יש לנו רק צללי תחיה פרפורי תחיה ולא תחיה במובנה הפשוט והמלא". לכן, למרות שתמך במידה מסוימת בפיתוח מוסדות החול, הוא קבע: "אי אפשר שיתפתחו המפעלים, הרוחניים והתרבותיים הבאים מצד התנועה של תחית האומה והארץ, רק בצורות חילוניות, כגימנזיות, אוניברסיטאות, כי אם בעיקר אנחנו צריכים שאורה של תורה במקור הקודש שלה יאיר בירושלם וממנה בעד כל הגולה".

29. מה נשאר מהתנועה הזו?

תנועה זו לא התקיימה זמן רב, אך שלש תוצאות חשובות היו לה: הקמת הרבנות הראשית, הקמת ישיבת מרכז הרב, והוצאת כתבי הראי"ה. כל אלה מהווים תשתית חשובה ומשמעותית לתחיית הקדש מאז ועד היום, וככל שהשנים עוברות – המשמעות שלהן נעשית עמוקה וקיומית, ומתפשטת בקרב ציבור הולך וגדל.

30. האם יש תנועה אחרת שייתכן והרב קוק היה תומך בה?

כנזכר לעיל, הוא תמך במזרחי, וגם בתנועת הפועלים הדתית החלוצית – הפועל המזרחי, שמבחינות רבות הגשימה את שאיפותיה של דגל ירושלים – להעלות שומרי מצוות לארץ, לבסס חקלאות והתיישבות על פי ההלכה, ולהעמיק את שורשיה של ישיבת ציון ליניקה ממקור הקדש. לכן, הרצי"ה תמך מאוד במזרחי ובפוה"מ"ז, והדגיש כי תנועת המזרחי נוסדה בידי גדולי ישראל, הרבנים קלישר, גוטמכר ומוהליבר (לעומת תנועת אגודת ישראל שנוסדה בידי בעלי בתים מגרמניה שהכניסו בשלב שני את גדולי

ישראל) וכי הציונות המשיכה את מפעלם ההתיישבותי בארץ ישראל. שניהם התאמצו מאוד להשפיע על המזרחי להיאבק בתוך התנועה הציונית על החיבור שלה למקור הקדש, והתנערות מהיחס הרחוק למסורת היהודית.

31. למה תמוך בפועל המזרחי כגוף נפרד ולא עודד אותם להיכנס להסתדרות הכללית ולהשפיע מבפנים, כפי שניסה המזרחי לעשות בתנועה הציונית?

הרב קוק ביקר בחריפות בכל אותן שנים את המזרחי שלא מצליח באמת לשנות מבפנים. לכן, כשאנשי הפעהמ"ז בקשו לשכנעו לתמוך בהצטרפות להסתדרות העובדים הכללית כדי להשפיע מבפנים, אמר להם כי לא כל אחד, בעל כוונות טובות, יכול להרשות לעצמו להיכנס לאתגרים קשים מתוך רצון להשפיע על אחרים. הוא סבר שלפי מצב הדברים אין בכוחו של מיעוט קטן של להשפיע בתוך ציבור גדול מאורגן בעל דעות מנוגדות, ועד שהם דואגים לאחרים, מוטב שיתלכדו וישמרו על ייחודם וישקיעו כוחותיהם בחיזוק עצמם.

הרבנות הראשית וחקיקה דתית³⁴

32. האם הרבנות הראשית אכן מבטאת את כוונתו של הרב קוק?

במידה מסוימת כן, אך בחלקים אחרים עוד לא. יש לשים לב לעובדה כי בגלות היתה לכל קהילה רבנות מקומית, ולעתים רבנות מחוזית. ורק פרק זמן מסוים איגוד של כמה ארצות (כמו ועד ארבע ארצות). לעומת זאת, במדינת ישראל הוקם מחדש הגוף הלאומי. בעצם, צריכה לקום סנהדרין, שהיא המרכז הרוחני-הלכתי הלאומי שלנו. אלא שעדיין הזמן לא בשל לכך. לכן, הראי"ה הקים את הרבנות הראשית, שתהיה אחראית לתחומים רבים: גיור, כשרות, טהרת המשפחה, נישואין וגירושין, מצוות התלויות בארץ ועוד. התכנית היתה שהרבנות הראשית תהיה גם המרכז הדתי-הרוחני העליון של כל העולם היהודי, אליו יפנו ועם דעתו יתחשבו בכל הנחגע לענייני היהדות. מתחילה תכנן שהרבנות היא שתקבל את הרשות השופטת תחת כנפיה ותדון לפי דין תורה, עם תקנות שיתקנו לפי המצב והצורך כדרכו של בית דין שבכל דור.

אלא שהתנועה הציונית וגם הבריטים, לא הו מוכנים לזה. הרב הרצוג, רבה הראשי הראשון של מדינת ישראל ניסה אף הוא בכל כוחו שהמשפט יהיה בידי בתי הדין – אך ללא הצלחה. הוא כותב על כך בביקורת חריפה ובכאב גדול. בשנים האחרונות נעשים ניסיונות מצד גורמים שונים לרוקן את הרבנות הראשית מתוכן ואף לבטלה, ולחזור לסגנון הגלותי של קהילות מפוזרות. התנועה הדתית לאומית תמכה ברבנות הראשית כל השנים, ומתאמצת גם עתה להגן עליה.

34 פרק זה מבוסס על ספרי 'קורא לדגל', פרק ח.

33. מצד שני, הרבנות נשלטת בידי הפוליטיקה!

אם הכוונה שהיא נבחרת בידי נציגי ציבור – אין בדבר פסול. כך היה בכל קהילות ישראל לדורותיהם. הבעיה היא שיש גופים המנסים להשתלט עליה או לצמצם את סמכותה, ובראשם הבג"ץ, שעושה כך לכל מוסד שלטוני נבחר במדינת ישראל. יחד עם זאת, יש להזכיר שכוונתו המקורית של הרב קוק היתה שרק רבנים יבחרו את חברי הרבנות הראשית. לאחר שהמוסדות הציוניים התנגדו – הסכים לפשרה ולפיה הגוף הבוחר יורכב משני שלישי רבנים ושלישי נציגי ציבור. מאותו זמן ואילך, חלו שינויים בהרכב הגוף הבוחר והחלק הרבני שבו הלך והצטמצם, וכיום הוא 8/15 בלבד. בנוסף, הרב קוק שאף שהרבנים הראשים יהיו מקרב גדולי הדור, כדי שהיא תהיה סמכות עליונה ובעלת משקל מכריע. אמנם במהלך השנים זה לא תמיד התממש.

34. האם אין בזה כפיה דתית? הכשרות נשלטת בידי גוף ריכוזי אחד, אזרחי המדינה נדרשים להתחתן ברבנות, והיא גם המוסמכת לגייר.

את הטענה הזו העלו גורמים חילוניים עוד לפני הקמת הרבנות הראשית. כשטענו שהם מתנגדים לאפוטרופסות היהדות על החיים. לטענה זו השיב הרב קוק, כי היהדות היא האידיאל של האומה כולה, ומעולם לא חשב שהרבנות תשלוט על החילוניים. הוא שאף שהרבנות תרומם את קרן היהדות הרוחנית האידיאלית כמו שהיתה בתקופת הנביאים (!) ואז ממילא כח הקדושה ישפיע על החילוניים באהבה ויחשוף את החיבור הפנימי שלהם לקדש.

35. ועדיין, הרי יש כפיה בכל הנושאים שנזכרו!

כל מוסד ממשלתי הוא כפיתי. האוצר, המשטרה, משרד הפנים וכו'. אי אפשר לחיות במדינה בלי שהשלטון יכפה על האזרחים את החוקים. החוקים מתקבלים במוסדות הנבחרים וכל האזרחים מחויבים בהם. כך כשנשאל הרצי"ה שאלה זו, ענה שהכנסת וחוקיה מקובלים על כל הציבור גם אם חוק כזה או אחר לא מוצא חן בעיני חלק מהאזרחים. הוא הדין לגבי חקיקה דתית.³⁵

36. אבל חקיקה דתית משניאה את הדת! עובדה שביום כיפור אף אחד כמעט לא נוסע למרות שאין חוק שאוסר תחבורה פרטית.

זו טענה של גורמים קיצוניים שגם כך הדת לא מוצאת חן בעיניהם. הרוב הוא מסורתי או דתי ואף חרדי. בנוסף, אין כפיה בדעות, ואין כפיה על הפרט לעשות ככל שירצה. בנושאים מאוד מוגדרים שהם קריטיים לעצם קיומנו כעם ישראל – יש כפיה. גיור, נישואין וגירושין. גם בן גוריון שכפר בתורה מן השמים ובהלכה, הבין שהנושא הזה קריטי לעצם קיומנו ולכן הסכים לקבל את סמכות הרבנות. בענייני כשרות אין כפיה וכל אדם יכול לאכול מה שירצה. אמנם מי שרוצה כשרות – מקבל על עצמו את התנאים והכללים. אין כל ראייה מיום כיפור, אם כבר – יש ראייה הפוכה. הרי יש חוק שאוסר תחבורה ציבורית, שידורי רדיו, ואפילו משבית את נמל התעופה, ואיש לא מתקומם נגד זה. אדרבא, מוסיפים עוד ולא נוסעים ברכב פרטי!

---

35 ראה ספרי 'להכות שורש' (יחד עם הרב איתם הנקין הי"ד) ביחוד פרק הסיכום. ראה גם מאמרי אודות שיטת הראייה והרצי"ה אודות חקיקה דתית <https://www.inn.co.il/news/398540>.

מה בין חרדים לדתיים לאומיים

37. אבל החרדים חוקקו את חוק החזיר וחוק החמץ שגרמו להתקוממות נגדית של ציבור חילוני!

את חוק החזיר הובילה דוקא המפד"ל בכנסת החמישית בשנת 1956. את חוק החמץ חוקקו יחדיו בכנסת ה-11 בשנת 1986, חכ"ם מהמפד"ל ואגודת ישראל. רוב הציבור החילוני ונציגיו בכנסת תמכו בחוקים אלה. אלא שבשנים האחרונות, גופים עתירי כח וממון עובדים קשה כדי לרוקן מהמדינה את סממני היהדות שלה, כדי להפכה למדינת כל אזרחיה, נגד רצון הרוב.

38. אם כך - מה בעצם ההבדל בין התפיסה הדתית לאומית לחרדית?

בעניינים רבים מאוד אנו שותפים לאותה תפיסה ולאותה אמונה ודרך חיים. תורה מן השמים, מסורת תורה שבע"פ, מחויבות לשמירת המצוות בין אדם למקום ובין אדם לחברו ברצינות ובדקדוק, קבלת סמכות הפסיקה של פוסקי כל דור ודור, מרכזיות הערך של לימוד תורה השאיפה והמאמץ לגדל תלמידי חכמים וגדולים בתורה, יראת שמים, ועוד.

בשלש נקודות מרכזיות ישנו הבדל:

היחס לשיבת ציון כפי שכבר הוסבר.

היחס לתחום ה'רשות', שאינו מצוה ואינו עברה, כהגדרת הרמב"ם בהלכות דעות. בעוד התפיסה החרדית כמעט ואינה נותנת מקום לתחום הזה, והתביעה הטוטאלית היא לעסוק כל העת בתורה ובמצוות, התפיסה הדתית לאומית נותנת משקל ומקום לתחום הזה. ההכרה כי לא רבים מסוגלים להתמיד ולעסוק בתורה יומם ולילה כפשוטו, אינה מוותרת לדרישה ללמוד במידת האפשר.

אך מכירה שיש זמן וממילא מקום וערך גם לדברי הרשות. כפי שכבר הגדיר הרמב"ם – מן הראוי שאלו יהיו בסופו של דבר עוזרים ותומכים בלימוד התורה וקיום מצוותיה, ויעשו לשם שמים – מנוחת הנפש והרחבתה כדי שהזמן העיקרי המוקדש לתורה והמצוות יהיה פנוי ונקי מהפרעות.

היחס לתרבות האנושית – התפיסה החרדית מסתייגת ומתרחקת מהתרבות האנושית הכללית, לימודי חול (למעט פרנסה) ספרות פילוסופיה אמנות. התפיסה הדתית לאומית מכירה בחלקים חיוביים הקיימים בתרבות האנושית, הכלולה במה שאמרו חז"ל חכמה בגויים תאמין. מקומם של לימודי החול משמעותי יותר בימינו, כיון שגם תחומי הפרנסה בדורותינו דורשים זאת וכפי שהגדיר הרב ריינס כשיסד את הישיבה התיכונית הראשונה. אך גם הוא עשה את לימודי הקדש עיקר ורוב הזמן ולימודי החול קצובים בזמן מועט ואין להם המעמד והחשיבות של לימודי קדש. המבדיל בין קדש לחול.

גם הרב קוק שפרס את חסותו על בי"ס תחכמוני, הדגיש שוב ושוב כי עיקר הלימוד הוא הקדש, ולימודי החול משניים והזמן המוקדש להם מצומצם. לא זו בלבד, אלא שפרסם פעמים רבות כי ההכונה העיקרית בשנות הילדות והנערות היא לימודי הקדש, ואת לימודי החול יש לדחות לשלב מאוחר יותר.³⁶

---

36 אגרות ראי"ה, איגרת תכז, ו-תקע.

39. אבל הרב קוק היה בעד לימודי חול, ואפילו בירך את מעמד פתיחת האוניברסיטה העברית!

ממש לא נכון. הרב קוק בירך את המעמד אך הדגיש בדבריו באופן מובהק כי המוסדות העיקריים של העם היהודי הן הישיבות, בהן מגדלים תלמידי חכמים ובונים את רוח האומה וקדושתה. את לימודי החול הגדיר כאמצעים להפצת ערכי הקדש בעולם, ולא־ימוץ חלקים טובים בזהירות רבה מתוך החול וגם זה כדי להשפיע בסופו של דבר על העולם.

40. האם לדעתו אי אפשר ללמוד רפואה, הנדסה, פיזיקה ומדעים מדויקים בכלל? רק מה שעוזר לתורה?

גם לא נכון. לא מדובר על מדעים מדויקים. אלה נחוצים לכל חברה, וגם לנו. גם גדולי הדור האחרים שנשאלו אודות לימודים אוניברסיטאיים השיבו ברובם הגדול כי בכל הנוגע למדעים – אין בכך פסול. הזהירות נדרשת בכל הנוגע למדעי הרוח והחברה, שם יש שיטות העלולות להתנגש עם התורה וערכיה, ולכן נדרשות זהירות רבה ובקרה הדוקה.

המחויבות האחת והיחידה, היא לאמונת ישראל ותורתו. כל מפגש עם עולם החול – תרבות, שיטה רוחנית, פילוסופית, חברתית, מוסרית ועוד – תיבחן לפי אמת מידה זו. כלומר, מידת היחס החיובי או השלילי, לשיטה או לחלקה, ייקבע לפי תורה. אמנם, לא כל תלמיד-חכם ראוי להיות הבוחן של מה שבא מן החוץ. האחריות והזהירות עצומים, שהרי בכל שיטה תרבותית מעורבים חול וטומאה. לכן, רק מי ששבילי התורה כולה נהירים לו, ראוי לבחון מה לרחק ומה לקרב.

41. למה לא הזכרת שהחרדים לא מתגייסים וגם גרים בשיכונות נפרדות, והדתיים לאומיים מתגייסים ולא מסתגרים?

נכון. החרדים כמעט ולא מתגייסים לצבא. הם טוענים שלומדי התורה פטורים מגיוס כמו שבט לוי. האמת שאין זה הסבר נכון בדברי הרמב"ם, וכפי שאמר כבר הרב איסר זלמן מלצר. בודאי כשמדובר במלחמת מצוה של עזרת ישראל מיד אויבים שבאים עלינו לכלותינו, שאין כל פטור ויוצאים אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. הגורם העיקרי לכך הוא התפיסה האנטי-ציונית שלהם. אמנם גם אנחנו סבורים שיש מקום לדחות שירות צבאי, ולחלק מהבחורים החפצים בלימוד תורה גם לקצר את משך הזמן, אך לא פטור גורף.³⁷

מעורבות או התערבות – התפיסה של היותנו קשורים ומחוברים עם הציבור החילוני, מביאה לשני דפוסי התנהלות. האחד – חיבור חברתי גם בסביבת מגורים משותפת, יחידות צבאיות משותפות של דתיים וחילוניים, אירועים ציבוריים וממלכתיים משותפים. האחר – יצירת מרחב מגורים עצמאי וייחודי לציבור הדתי, יחידות צבאיות של דתיים, אירועים נפרדים בעלי תוכן ייחודי. סגנון זה מעוגן היטב בתורה שבכתב ושבעל פה, ובולט במיוחד הרמב"ם המנחה לבחור חברה טובה שתשפיע לטובה על המתגורר בקרבה. זאת מתוך התפיסה שהחברה קובעת הרבה בדרך ההתנהגות של הפרט.³⁸

37 ראה 'לנתיבות ישראל' א, מאמר 'למצות הארץ' עמ' קיח-קכז.

38 הלכות דעות פרק ו.

האתגר בסגנון הראשון קשה במיוחד, בגלל השוני המהותי בעולם הערכי, האמוני, וההתנהגותי. הוא לא מתאים לכל אחד, ודורש זהירות גדולה. יחד עם זאת הבידול המסגרותי אינו מחייב ריחוק בהקשר העמוק של הזהות היהודית המשותפת. בידול זה ניתן להשגה ביצירת תודעה פנימית ייחודית, קביעת נאמנות איתנה לאמונה ולתורה, תוך מציאת החלקים בהם השיתוף אינו פוגע במהות ובתוכן. החלטה פנימית ומעשית להיות משפיע ולא מושפע. בדומה להתנהלות אנשי חב"ד המתגוררים בלב אוכלוסיה שונה מהותית, אך שומרים על ייחודיות משמעותית הן בהופעה החיצונית, הן בהתנהלות המעשית.

42. בעצם, למה אנחנו לא מקבלים את סמכות גדולי הדור החרדים? למה להתבדל ולא להשתלב לגוף אחד?

אנו לא חוששים להיות שונים מקבוצות אחרות בעם ישראל, הן חרדים והן חילוניים. הביטחון העצמי שלנו מבוסס על שורשינו העמוקים, בתורתם של גדולי ישראל לדורותיהם, ובדור שלפנינו הראי"ה קוק תלמידיו הגדולים ורבנים רבים שתמכו בו. כמ"ש הרצי"ה שדוקא רוב הגדולים היו עם אביו ולא כפי שמציירים בחוגים מסוימים.³⁹ יש כמובן נושאים רבים מאוד שאנו חולקים יחד עם הציבור החרדי, ויש גם נושאים שאנו חולקים עם הציבור החילוני. אך יש לשמור על הזהות שלנו ולא לטשטש אותה.

39 ראה "צבי קדש" הרב שלמה אבינר, עמ' 126-134, ראה גם ספרי 'קורא לדגל' פרק יא.